Colofon Valkhofnieuws

Valkhofnieuws: Verschijnt 4x per jaar
en is een uitgave van
de Valkhofvereniging.
ISSN-nr.: 1382-3760

Redactieadres: Valkhofnieuws
Postbus 1390
6501 BJ NIJMEGEN

Redactieleden: H. Schoonwater
A. Janssen
P. Hoos
M. Vollebregt (hfd. red.)

Artikelen: Aanleveren -indien mogelijk- op diskette (WP 5.1)
De redactie kan artikelen inkorten of niet plaatsen.

Valkhofvereniging

Lidmaatschap: Postbus 1390 6501 BJ NIJMEGEN

Contributies: *f* 25,- per kalenderjaar
Postbank 44.38.363 t.n.v.
Valkhofvereniging Nijmegen.

Valkhofkapel: Conservator: drs. E.F.M. Boshouwers
Groenewoudseweg 49
6524 TP NIJMEGEN
Tel.: 024 - 3232587

NIETS UIT DEZE UITGAVE MAG WORDEN VERMENIGVULDIGD EN/OF OPENBAAR GEMAAKT WORDEN D.M.V. DRUK, FOTOKOPIE, MICROFILM OF OP WELKE WIJZE DAN OOK, ZONDER VOORAFGAANDE TOESTEMMING VAN HET BESTUUR VAN DE VALKHOFVERENIGING.

VOORWOORD BIJ VALKHOFNIEUWS 1997-3/4

Door Maurice Vollebregt

Wellicht zag U het al aan de kaft: Valkhofnieuws 3 en 4 zijn tot een dubbelnummer samengevoegd. Op deze wijze kan de redactie U voor het einde van 1997 toch nog vier uitgaven aanbieden (weliswaar in drie kaften). Omdat het een extra dik dubbelnummer betreft, komt de 'echte' lezer in ieder geval qua bladzijden niets tekort!

Bij het ter perse gaan van dit boekje waren de drie architectonische ontwerpen voor een eventuele burcht-herbouw nog niet in Nijmegen gearriveerd. Met een mix van toenemende spanning en nieuwsgierigheid wachten wij nu op de tekeningen en maquettes van de architectenkoppels Coenen/Galvetti, Fowler/Miralles en Grassi/Barbieri. Toch kunnen wij daarop niet wachten d.m.v. het later uitbrengen van Valkhofnieuws 4.
Mochten de ontwikkelingen daartoe aanleiding geven, dan zult U uitgebreid op de hoogte gebracht worden via een nieuwsbrief of evt. toch een extra uitgave van Valkhofnieuws.
In dit boekje wordt U over het verloop van het herbouwproces en de rol hierin van de Valkhofvereniging uitgebreid geïnformeerd in een artikel van E.F.M. Boshouwers.
Redactielid H. Schoonwater is -letterlijk- diep op de historie van de Valkhofheuvel ingegaan, en schrijft een boeiend artikel over de waterputten van de burcht. Zijn artikel over Petrus Canisius wordt in dit nummer vervolgd en afgesloten. Centraal staan nu de Canisiuskerk aan de Molenstraat en de Canisiusverering tot ongeveer 1940. Ook het Valkhof komt hierin terug!
Natuurlijk treft U ook een verslag aan van onze succesvolle najaars-excursie naar de Brabantse kastelen Heeze en Geldrop.
Op veler verzoek heeft de redactie wederom een 'Valkhof-verhaal' geplaatst van Hein van Brienen. Ideaal 'leesvoer' voor tijdens de feestdagen!
Voorzitter Jack Nooy doet verslag van onze jaarvergadering, die op 12 november in het Kolpinghuis is gehouden. In het verlengde daarvan is als losse bijlage de financiële rekening en verantwoording 1996, begroting 1997 en de voorlopige begroting 1998 toegevoegd.
Tot slot willen wij U namens de nieuwe penningmeester alvast wijzen op de contributie-acceptgiro die binnenkort verstuurd wordt. Onze vereniging is voor het uitgeven van Valkhofnieuws, het organiseren van leden-activiteiten en het openstellen van de St. Nicolaaskapel geheel afhankelijk van Uw (financiële) steun!

N.B.: De Valkhofvereniging is op zoek naar een actief persoon, die bereid is om 6 maal per jaar de verzending van Valkhofnieuws, acceptgiro's en uitnodigingen te verzorgen (tegen een onkostenvergoeding van ongeveer ¡60,= per keer). Hiervoor dient men in Nijmegen woonachtig te zijn en te beschikken over een auto. Aanmelden kan via de verenigingspostbus of via één van de bestuursleden.

De redactie en het bestuur wensen U alvast prettige feestdagen toe en een goed 1998!

JAARVERGADERING IN HET TEKEN VAN 'HERBOUW'

Door drs. Fer Boshouwers

Op 12 november vond in het Kolpinghuis te Nijmegen de jaarvergadering van onze vereniging plaats. Nadat de formele 'huishoudelijke' zaken waren besproken -waarvan verslag door onze voorzitter J.M.T. Nooy- werd de vergadering gesloten en vond vanwege het projectteam 'herbouw Valkhofburcht' een presentatie plaats van de stand van zaken. De voordracht werd gehouden door ir. Piet van der Laan (ICE Ontwikkeling) aan de hand van (tekst-)dia's.

In deze voordracht werd expliciet uitgelegd hoe de projectorganisatie in elkaar zit, welke processen werden en nog worden doorlopen naar de keuze van het winnende architectenteam.
In voorgaande nummers is reeds uitdrukkelijk kenbaar gemaakt welke architecten(-teams) hadden ingeschreven en welke teams uiteindelijk de opdracht hebben gekregen om een ontwerp (met eventueel een videopresentatie en een maquette). Toch zal ik hen nog eens noemen: Grassi (Italië) met Barbieri (Nederland), Galfetti (Italië) met Jo Coenen (Nederland) en Miralles (Spanje) met Fowler (Engeland).
De opdracht, die zij hebben meegekregen luidt: "Het architectonisch ontwerp voor de herbouw van de burcht waarin de historische gegevenheden en de eigentijdse architectuur dé synthese vormen en resulteren in hét unieke monument ter verrijking van de skyline van de oudste stad van Nederland: Nijmegen."
Deze opdracht komt terug in het zg. Functioneel Programma Van Eisen, dat aan de drie architectenteams ter beschikking gesteld is. Hierin is de opdrachtformulering verder uitgewerkt in een twaalftal punten met het historisch profiel van 1795 als uitgangspunt; deze twaalf punten geven de visie weer van de Valkhofvereniging/-stichting in overeenstemming met de projectontwikkelaar. Zij kunnen (nog) niet in dit blad worden afgedrukt omdat wij de selectieprocedure op geen enkele wijze willen verstoren.
De uiteindelijke keuze zal worden gemaakt eind november/begin december en op 9 december naar buiten worden gebracht door middel van een perspresentatie. Tijdens het hele verloop van het voorbereidingsproces is gewerkt op basis van het volgende structuur.

Organisatiestructuur
De Architectuur- en Archeologiegroep werd ingesteld door de ontwikkelaar (ICE Ontwikkeling) en had tot taak de inschrijvende architecten te selecteren en te komen tot 3 genomineerden. In deze groep hebben zitting: drs. E.F.M. Boshouwers, namens de Valkhofvereniging/-stichting, ir. P.M. van der Laan, namens ICE Ontwikkeling, ing. H. Derks, landschapsarchitect, en W. Kol, architect BNA. Beide laatsten als compagnons in DLA+.
De Architectuur Kwaliteitsgroep van de Gemeente Nijmegen. Soortgelijke kwaliteitsgroepen worden door de gemeente ingesteld bij majeure projecten. De groep fungeert als gesprekspartner van de eerstgenoemde AA-groep en volgt het proces zeer kritisch. In deze groep hebben zitting: ir. C. Teeken, ir. P. Hoeke, ir. M. Hagreis en J. Hendriks; allen van professie òf architect-bouwkundige, òf stedebouw-kundige, òf planoloog.

Het Werkteam van de Gemeente Nijmegen, dat is ingesteld om steeds de consequenties van het project te beoordelen. Dit team werkt onder de verantwoordelijkheid van drs. H. van Beers (projectleider Centrum 2000). In dit team hebben naast ambtenaren ook zitting als adviserend lid: de heer R.P.Th. Lubbers
(Directeur ICE Ontwikkeling), ir. J. Lee (ICE Ontwikkeling), ir. P. van der Laan (ICE Ontwikkeling) en drs. E.F.M. Boshouwers (Valkhofvereniging/-stichting) en bij vervanging van de laatste drs. M. Vollebregt (Valkhofvereniging/-stichting).
Als vierde de Begeleidingscommissie, die is ingesteld op last van de Gemeenteraad in de raadsvergadering van 12 juni 1996, om een groep van externe deskundigen te laten bewaken dat alles procedureel correct en kwalitatief op niveau wordt uitgevoerd. Hierin hebben zitting: Prof. Dr. Go (hoogleraar Erasmus Universiteit Rotterdam voor Cultuur-Economie en Toerisme), Mevrouw Oldenburg-Penders (deskundige op het gebied parken en landschapsinrichting van de Landbouw Universiteit Wageningen), ir. Soeters (architect met o.a. betrokken bij Centrum 2000-plannen), ir. Smienk (oud-directeur van de Hogeschool voor Bouwkunde te Amsterdam) en mr Van Mierlo (jurist).
Tenslotte de Selectiecommissie. Deze moet uiteindelijke de keuze maken uit de drie genomineerde architectenteams. Deze commissie bestaat uit: Ubbo Hylkema (oud-directeur van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg) als voorzitter, ir. P. van der Laan (ICE Ontwikkeling) als secretaris, Prof. Dr. A. Plasschaert (hoogleraar Katholieke Universiteit en voorzitter van het Comité van Aanbeveling), drs. E. Boshouwers (voorzitter van de Valkhofstichting en als zodanig projectleider). ing. H. Derks (landschapsarchitect DLA+), Prof. Dr. J. Buursink (hoogleraar Bedrijfskunde Katholieke Universiteit Nijmegen) en als
vakdeskundigen ir. S. Soeters (architect) en ir. G. Smienk (bouwkundige).
Veelvuldig overleg over en weer tussen de diverse groepen en commissies tot op heden moet uiteindelijk leiden tot een weloverwogen keuze door de selecticcommissie. Het voltallige bestuur van de Valkhofvereniging/-stichting krijgt de gelegenheid de ontwerpen tijdig te beoordelen en haar vertegenwoordiger(-s) in de selectiecommissie ruggesteun verlenen. De keuze van het winnende ontwerp wordt op 9 december a.s. publiek bekendgemaakt door middel van een perspresentatie.
De keuze wordt door ICE Ontwikkeling - in overleg met de Valkhofstichting - voorbereid voor presentatie aan het College van B & W en de Raad van de Gemeente Nijmegen
In het gehele proces is gezorgd voor nadrukkelijke betrokkenheid van de Valkhofvereniging/-stichting, zodat het initiatief ook als zodanig - zorg van 19 jaar verenigingswerk - goed tot haar recht kan komen. Het bestuur is steeds van de voortgang op de hoogte gehouden en voor zover mogelijk zijn ook de leden via het Valkhofnieuws geïnformeerd.

Met spanning wachten we het resultaat af en hopen bij de keuze te handelen overeenkomstig de verwachtingen van de leden.

VALKHOFBURCHT OF VALKHOFPARK?

Door J.A.G.M. Grandjean P.C.

Wat is toch de reden dat men bezwaar heeft tegen de herbouw van de Valkhofburcht;
Is het, het monument dat vorm gaf aan tien eeuwen historie?
Is het, het verloederde stadspark waar het (niet) prettig toeven is.
Is het, het groen dat gespaard dient te blijven maar waar het gras niet meer groeit.
Is het, dat men niet in luchtkastelen gelooft en misschien daarom wel voor herbouw is.
Is het, het 'bobo-gevoel' dat je als burger krijgt bij een inspraakprocedure.
Is het, de wens ergens tegen te kunnen zijn en veranderingen schuwt.
Is het, het idee dat herbouw niet kan terwijl het tegendeel overvloedig bewezen is.

Oorspronkelijke monumenten bestaan niet; zelfs het monument op de Dam wordt/is een replica na restauratie.

Is het, omdat het herbouwde burcht geen kasteel meer zal zijn in de zin van een schuilplaats maar een andere functie zal krijgen.
Is het, dat men niet weet hoe het was, wat pertinent bezijden de waarheid is.
Is het, dat de oorspronkelijke materialen niet meer voorhanden zouden zijn?

Niets is minder waar; de oorspronkelijke steengroeve kan nog steeds uit voorraad leveren.

Is het, de angst dat bij het archeologisch onderzoek een ander soort geschiedenis aan het licht komt dan men veronderstelde.
Is het, het symbool van macht en gezag dat in 1795 de oorzaak was van de sloop.
Is het, dat door de herbouw de historie zichtbaar wordt en de stad haar ankers herkrijgt?
Zijn het de bouwkosten, die niet door de overheid behoeven te worden opgebracht?
Is het, dat het herbouwde complex ook nog een hotel-restaurant bevat?

Dat is juist maar wat is daartegen? Daarbij te bedenken dat driekwart van het park openbaar en onbebouwd blijft.

Is het dat de herbouwde burcht het historisch stadsgezicht zal completeren?
Is het de aversie tegen historische gebouwen, die aanzet geeft tot sloop, of ligt hier nu juist de verplichting tot herstel en conservering?
Of is het het gezichtsverlies om terug te komen op een eerder ingenomen standpunt.

Is het iets van dit alles, dat het 'NEE' in je losmaakt. Een doorslaggevend nee tegen herbouw heb ik niet kunnen bedenken, zodat een herbouwde burcht mijn voorkeur heeft.
Een presicieus herbouwde burcht is de garantie dat hier geen 'Bommelstein' of Eftelingachtige bebouwing zal ontstaan, maar een complex vergelijkbaar met de herbouw van de St.Stevenstoren, de Commanderie van St.Jan, het Stadhuis en de Kanunnikenhuisjes; wat is daar mis mee?
Waar staat geschreven dat herbouw niet kan c.q. ontoelaatbaar is, althans in de ogen van puriteinen en scherpslijpers die een herbouw zien als een vervalsing van het verleden?

Wat een geluk dat ten tijde van de wederopbouw (1950-1965) de 'vervalsers' hun werk hebben kunnen doen zodat deze monumenten herbouwd konden worden !

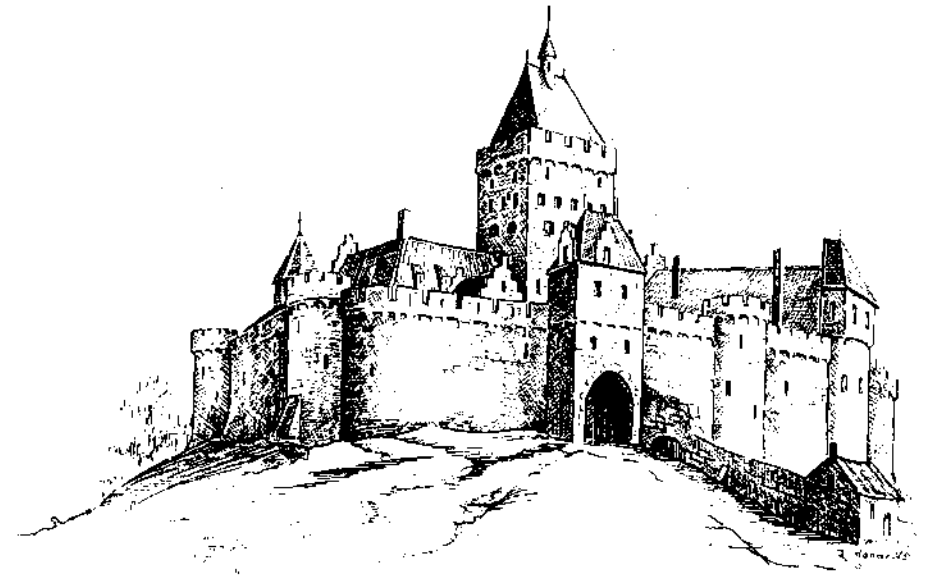

CUPIO, DE DAPPERE

Geschreven door Hein van Brienen

Op verzoek van vele lezers zullen wij in ons blad een aantal 'Valkhofverhalen' van Hein van Brienen herhalen. Het zijn geromantiseerde verhalen, waarbij U als het ware door een geschiedenis loopt vanaf de Romeinse tijd tot het heden. Hierin zult U vooral 'gewone' mensen ontmoeten; de zg. 'groten' staan wat achteraf en hebben slechts een bijrol.

Tijdens het begin van de jaartelling behoorde het zuiden van ons land tot het enorme Romeinse Rijk. De Rijn en Waal vormden de grens. Bovenop de heuvel aan de Waal (nu Valkhof en Kelfkensbos) bouwden de Romeinen een fort. Een grote legerplaats lag wat oostelijker bij de Berg en Dalseweg. In het westen kwam een stedelijke nederzetting. Zo ontstond een handelsplaats; Noviomagus (Nieuwmarkt).

Dit verhaal begint na enkele zeer koude weken. Aanhoudende vorst en een dikke laag sneeuw zijn oorzaak dat zelfs doorgewinterde vogels geen eten meer vinden. Daarom beginnen de aan hun lot overgelaten dieren met speurtochten langs de grote weg, die kaarsrecht vanaf de Waal door de bossen naar de Maas loopt. Want, ook in de Romeinse tijd blijven veel etensresten langs de druk gebruikte heerbanen achter.

Maar, misschien is deze winter té streng; er is nu letterlijk niets meer te vinden. Zo snuffelt een wilde hond, ver uit het bos gekomen, zoekend langs de wegrand verder naar het noorden en komt steeds dichter bij het Romeinse fort aan de Waal.

Zijn aangeboren schuwheid is een beetje verdwenen, want hij voelt duidelijk dat hier een mogelijkheid is om aan de honger te ontsnappen. Uit de verte al ziet hij bij de ingangspoort iets bewegen en blijft dus voorzichtig op veilige afstand. Begrijpen dat er iemand 'op wacht' staat, gaat niet; maar ruiken dat die 'iemand' staat te eten, dat gaat wel, daarom blijft hij staan kijken.

De man roept wat en gooit iets naar hem... haastig wordt het stuk brood naar binnen geslikt. Hier is nu het begin van een relatie tussen mens en dier, gebouwd op honger en eten. Wat weet een wilde hond van mensen... Hij kent de morgen met honger, de middag met warme zoen, de avond als het donker wordt en opnieuw de honger.

Maar langzaam is die honger een vijand geworden en 'iets' dat hem daarvan af kan helpen zal voor altijd een vriend blijven. Daarom scharrelt hij rond in de omgeving van de poort, ook de volgende dag.

Met ieder beetje eten valt weer wat schuwheid weg en waagt hij zich dichterbij, accepteert nog wat later dat in zijn nek wordt gewreven en na een stuk vlees met wat vriendelijke woorden volgt onverbiddelijke trouw.

Er wordt door de fortbewakers vaak hartelijk gelachen om de bijna smekende blik waarmee de hond na zijn maal te kennen geeft dat de honger nog niet helemaal verdwenen is. Dit is nu de oorzaak dat hij al heel gauw 'Cupio' genoemd wordt, wat in het latijn zo'n beetje 'de begerige' betekent. Op zijn naam reageert hij al snel, zeker als zijn baas hem roept.

Als de sneeuw eindelijk verdwenen is, kunnen ze elkaar al niet meer missen. De vriendschap blijft, ook als de lente begint. Iedere dag wacht Cupio voor de ingang en hij begint te begrijpen dat daar binnen veel

mensen wonen die vaak in en uit gaan, dus knijpt hij dan maar een oogje dicht. Alleen als zijn vriend naar buiten komt, springt hij vol vreugde op, loopt naar hem toe, eet en speelt met hem. Weken later is hem precies duidelijk wie er nu thuis horen en wie niet!
Natuurlijk geeft dit wel eens problemen, maar de Romeinse soldaten weten 'hun' Cupio dan wel bij te brengen dat het 'goed volk' is.
Als het nacht geworden is, ligt hij als een trouwe waakhond voor de afgesloten ingangspoort waarachter zijn vrienden wonen. Het is nu deze trouw die hem beroemd zou maken. Langzaam gaat het voorjaar over in een warme zomer.
In een van de zwoele nachten ligt Cupio weer zoals gewoonlijk ongeveer tien meter voor de poort, maar voelt zich erg onrustig. Er is iets vreemds aan de hand dat hem als wilde hond direkt is opgevallen.
Onbeweeglijk ligt hij daar, zijn kop op de gestrekte voorpoten, de ogen wijd open, starende in het donker.
Bewoog daar iets...? Jazeker, duidelijk bewegen daar schimmen in het donker... ze komen dichterbij. Steeds meer duiken er op, stil en ongezien willen zij de poort bereiken. Cupio echter ruikt dat zij hier niet thuis horen, maar blijft als een steen liggen, onzichtbaar in de oneffenheden van het veld.
Doch een wilde hond is niet bang, dus als de eerste vreemdeling zich sluipende naar de poort wil bewegen, springt de 'bewaker' met een afgrijselijk geblaf overeind. Het lawaai wordt weerkaatst van alle kanten; het lijkt wel of er tien honden bezig zijn in deze nevelachtige nacht. Er ontstaat onder de aanvallers nu wel duidelijk paniek; alles was zo goed voorbereid en nu komt die hond eventjes een spaak in het wiel steken!
Daar verschijnen de eerste Romeinse soldaten al bovenop de muur, en volgt een alarmsignaal en het gehele fort raakt in rep en roer.
De aanvallers worden met pijl en boog op afstand gehouden, terwijl Cupio als een razende de ingangspoort verdedigt. Het dier is helemaal door het dolle heen als iemand hem met een scherpe punt raakt.
Het lawaai is nu zo hevig, dat bewoners in de huisjes rondom het fort deuren en ramen vergrendelen om een beetje beschermd te zijn, zij wachten angstig op wat komen gaat.
Dan zwaaien plotseling de poorten van het fort open, een grote groep ruiters stormt naar buiten en begint een verassende tegenaanval.
De wilde vechtersbazen die in het holst van de nacht ver weg de Rijn overstaken en door het Wald naderbij waren geslopen om Noviomagus vakkundig te plunderen, worden nu door de Romeinse regels uiteengeslagen en nemen de benen. Tot ver in de bossen worden zij echter nog steeds achtervolgd, waarbij de Romeinen zeer veel gevangenen maken, die onmiddellijk als toekomstige slaven naar het fort worden teruggebracht. De overgebleven vaak gehavende aanvallers hebben hun lesje wel geleerd en zweren bij Wodan dat zij hier beslist nooit meer zullen terugkomen.
De mensen in de omgeving kunnen nu weer ademhalen en komen naar buiten om de terugkerende Romeinen toe te juichen die zegevierend de poort binnengaan.
Maar ook Cupio wordt als een held toegejuicht. De beschadigingen die hij opliep tijdens de wilde gevechten worden verzorgd en iedereen wil hem van dichtbij zien.
Zijn baas, die maar niet kan ophouden met het vertellen van goede dingen over de trouwe viervoeter, maakt zonder het te weten de weg vrij voor een bijnaam die met

algemene stemmen aan het dier wordt toegekend: 'Cupio, de Dappere'!
Cupio zelf laat dit allemaal langs zijn glimmende zwarte haren glijden, maar de extra maaltijd die daarna voor hem wordt klaargezet gaat vol genot zo snel mogelijk door zijn keelgat naar binnen.
De volgende dag bespeurt Cupio pas wat het betekent een 'held' te zijn. Alle soldaten kriebelen of strijken in zijn nek of hebben iets lekkers voor hem.
Het dier vindt dat allemaal wel goed, zoals hij vroeger in het Wald van alles tekort kwam en dus met het minste tevreden moest zijn, zo ruikt hij nu eerst aan het voedsel om daarna alleen het lekkerste naar binnen te werken.
Vervelend vindt het stil rechtop zitten, omdat er een afbeelding van hem gemaakt moet worden. Zijn vriend die Manius heet, daar is hij intussen ook al achter gekomen, heeft een soldaat-beeldhouwer uit deze regio opdracht gegeven om 'Cupio de Dappere' te vereeuwigen. Als hond heb je in zoiets natuurlijk niet de geringste interesse, maar wat moet je in dit geval?
Manius wil namelijk voordat de legereenheid waartoe hij behoort verplaatst wordt, toch op zijn minst een herinnering hebben aan dit dier dat hij niet zal mogen meenemen.
Al lang circuleren er geruchten, dat de troepen uit deze noordelijke streken zullen worden teruggeroepen.
In Rome zijn moeilijkheden ontstaan tussen de bestuurders van het grote Romeinse Rijk. Manius begrijpt niet zoveel van politiek, maar beseft heel goed dat daar op hoog niveau vaak smerige spelletjes gespeeld worden, waar gewone jongens meestal de dupe van zijn.
Och, hier in het verre Noviomagus met zijn redelijke vrijheden, een mooie omgeving met bossen en heuvels, heerst in zekere mate rust. Soms doet het hem denken aan zijn geboorteplaats in het verre zuiden. Want ook het ouderlijk huisje stond tegen een heuvel tij een rustige brede rivier, en van jongsaf was ook een zwarte hond de huisgenoot. Al dat goede en mooie had hij met het grootste gemak in de steek gelaten; het avontuur lonkte immers... Nu zijn legereenheid hier al twee jaar verblijft, komen alle jeugdherinneringen weer boven. Toen ook nog Cupio verscheen, begon een verlangen om zijn geboortegrond weer eens terug te zien, maar hij moet er niet aan denken dat deze trouwe vriend alleen zal achterblijven als de legereenheid verplaatst wordt.
Dit alles is oorzaak, dat Manius vaak bij zijn collega-beeldhouwer opduikt om te informeren of er al schot in zit. Maar zoals U wel zult begrijpen: ook deze man doet dit werk 'tussen de bedrijven door' en spreekt aldus de bemoedigende woorden dat geduld een schone zaak is en hij zijn best zal blijven doen.
Een week later, toch nog onverwacht, komt een belangrijk bericht binnen. In de meer oostelijk gelegen grote legerplaats voor het praetorium worden alle soldaten toegesproken en horen dat op last van bevelhebber Stiligo de legereenheden in deze grensgebieden naar het zuiden worden teruggeroepen terwijl inheemse soldaten hier de bewaking zullen overnemen.
Als dit belangrijke bevel in Noviomagus kenbaar wordt gemaakt, leeft men in het jaar 402.
Onmiddellijk starten de voorbereidingen en als na enkele dagen de eerste eenheden met hun aftocht beginnen is ook Manius daarbij.
Het beeldje van Cupio is nog niet klaar, maar de kunstenaar, die tot de inheemse soldaten behoort en dus hier zal blijven, heeft beloofd het af te maken en te bewaren

tot Manius weer terugkeert. Ook zal hij voor de echte hond zolang de zorg op zich nemen.
En Cupio zelf? Die voelt duidelijk dat er 'iets' gaat gebeuren; er is weer die vreemde onrust, hij blijft daarom maar in de buurt van zijn vriend.
Hij loopt mee naast de marcherende soldaten over de heerbaan door de bossen naar de Maas. In dit voor hem zo bekende gebied tussen de hoge bomen is zóveel te besnuffelen, dat hij zijn baas uit het oog verliest. Als het avond begint te worden, is de weg leeg en loopt hij dus maar weer terug naar de bekende plaats bij de ingangspoort om op zijn vriend te wachten. De beeldhouwer brengt hem eten en probeert het dier naar binnen te krijgen, maar Cupio blijft liever buiten wachten op zijn echte baas.
Doch Manius zal nooit meer terugkeren naar de Waal. De Romeinse tijd is bijna definitief voorbij en onzekere tijden liggen in de toekomst.
Nog wekenlang blijft de hond bij de ingangspoort wachten, dan ook een dag is hij verdwenen, weer de bossen in, op zoek naar zijn vriend die hij daar verloor...
De beeldhouwer heeft zijn product nu af, maar een toenemende onveiligheid maakt het nodig dat hij alle waardevolle spullen in de grond moet verbergen. Er ontstaan doorlopend problemen met allerlei wild volk uit het Overrijnse gebied, dat steeds opnieuw probeert hier binnen te komen. Zij profiteren ervan dat er slechts kleine legereenheden achterbleven, en veroorzaken daarbij grote onrust onder de bevolking.
Enkele maanden later wordt Noviomagus in een maanloze nacht door grote groepen van deze vreemdelingen bij verrassing overrompeld.
Nu was er geen Cupio meer om de fortbezetting te waarschuwen. Het fort wordt volledig geplunderd en in bezit genomen; de verdedigers die het overleefd hebben worden gevangen en weggevoerd. De bewoners van de huizen tot in de verre omgeving worden van alles beroofd. Nieuwe heersers bevolken vanaf nu het fort aan de Waal en beslissen over het lot van een angstige bevolking.
De zekerheden van een geordende maatschappij zijn verdwenen. Alleen onder de grond verborgen blijven de sporen bewaard tot in verre tijden... Ook het beeldje van Cupio de dappere !

Ongeveer 1500 jaren later wordt bij opgravingen hier het beeldje gevonden van een rechtopzittende hond. Dit, maar ook vele andere voorwerpen uit de Romeinse tijd zijn te zien in het Museum Kam te Nijmegen.

Overgenomen uit: Twaalf Valkhof Verhalen - een romantische wandeling door de historie van tweeduizend jaren.
Hein van Brienen / Valkhofvereniging 1990.
Illustraties: A.P. Jansen (Valburg).

VERSLAG VAN DE 19e ALGEMENE VERGADERING
Woensdag 12 november 1997, Kolpinghuis Nijmegen
Door Jack M.T. Nooy

Om 20.15 uur opende voorzitter Jack Nooy de vergadering en constateerde dat een 40-tal leden aan de oproep voor de vergadering gehoor hadden gegeven. Vijf leden waren met kennisgeving verhinderd.

Bij de terugblik naar alles wat er voor en door de leden is gedaan, was er dankbare instemming met de georganiseerde excursies. Tegelijk werden er nieuwe ideeën geopperd voor andere uitjes. Naast een te organiseren wandeling op en rond het Valkhof, met uitleg van wat er nog zichtbaar en onzichtbaar resteert uit het verleden, zouden excursies naar bijvoorbeeld kasteel Moyland (tussen Kleve en Kalkar) of naar het wederopgebouwde kasteel te Doorwerth of naar het vernieuwde kasteel Rozendaal (met de mooie tuinen en het verrassende park) interessante mogelijkheden kunnen zijn. De reiscommissie binnen het bestuur heeft alle adviezen met graagte aangehoord en zal pogen voor 1998 weer leuke dingen te organiseren.

Minder gemakkelijk was het behandelen van de financiële zaken.
Allereerst was er het verslag door de kascommissie: de heren H.Burgers en M.Lauran. Zij hebben vastgesteld dat de saldi in de financiële administratie overeenkomen met de saldi van de dagstaten en zijn van oordeel dat de administratie correct gevoerd is. Zij achtten een woord van erkentelijkheid op zijn plaats, na geconstateerd te hebben dat de administratie aangepast is aan de hedendaagse eisen. Zij bevalen de Algemene Vergadering aan, om de penningmeester over 1996 decharge te verlenen, onder dankzegging voor alle door de heer Nol Verhaaff belangeloos bestede tijd, zorg en moeite.
De ledenvergadering nam dit advies van de kascommissie gaarne over.
Probleem was echter wel, dat door tijdgebrek van de penningmeester de jaarrekening 1996 en de begroting 1997 niet zodanig tijdig aangeleverd hadden kunnen worden, dat vermenigvuldiging en verspreiding mogelijk was. Terecht moest dan opgemerkt worden dat daarom géén decharge verleend kon worden aan het voltallige bestuur. Dit kan en moet dan op de vergadering in het voorjaar gaan gebeuren. Bovendien was het wat laat om in november een begroting over het kalenderjaar 1997 te behandelen.

In een kort daarop volgende bestuursvergadering heeft het bestuur besloten om deze zaken anders te gaan aanpakken. Om de rekening en de begroting op het goede tijdstip te presenteren, acht het bestuur het gewenst dat voortaan zowel een Algemene Vergadering in het voorjaar te houden, de officiële jaarvergadering waarin verantwoording wordt afgelegd van bestuurlijk- en financieel beleid. Daarnaast wordt ook een najaars-ledenvergadering gehouden waarin de begroting voor het komende jaar wordt besproken en de contributie kan worden vastgesteld.

Bij het bespreken van bestuurlijke zaken werd de heer Fer Boshouwers, reglementair aftredend maar beschikbaar voor een nieuwe termijn, door de ledenvergadering herbenoemd. Ook aftredend en niet herkiesbaar was Lex Hubers, die helaas deze avond verhinderd was. Hij blijft echter voor de vereniging actief ondersteunend bezig. Als opvolger van penningmeester Nol Verhaaff werd door de vergadering Harry Linssen benoemd. Als nieuw bestuurslid werd de heer Maarten van Schaik benoemd.

Door voorzitter Jack Nooy werd de scheidende penningmeester Nol Verhaaff waarderend toegesproken, gevolgd door het overhandigen door Maurice Vollebregt van het boek 'Geschiedenis van Nijmegen' door Pikkemaat, vergezeld van twee flessen Nijmeegse Stadswijn. Een cadeau voor Lex Hubers zal op een later tijdstip overhandigd worden.

Conservator Fer Boshouwers belichtte vervolgens de veranderingen in de Sint Nicolaaskapel, daarbij memorerend de tentoonstelling die er heden te zien is omtrent de legendes rond de persoon Bisschop Nicolaas van Myra.
De kapel is heden ten dage van een elektrische vloerverwarming voorzien zodat de temperatuur redelijk constant gehouden kan worden om de kapel in behoorlijke conditie te kunnen houden, met name het behoud van de fresco's. Er is een nieuwe kast voor al het informatiemateriaal gemaakt. Ook is in de algemene informatie, een nieuwe reeks teksten die goed op elkaar aansluiten op nieuwe borden op een nieuwe plaats, thans optimaal voorzien.

Tijdens de rondvraag werd het idee te berde gebracht om meer leden te werven door voor basisscholen rondleidingen te verzorgen op en rond het Valkhof. Toegezegd is dat er binnen de vereniging thans reeds gewerkt wordt aan een map met informatiemateriaal, speciaal voor de leerkrachten van het basisonderwijs.

Na het huishoudelijk gedeelte werd er een voordracht met lichtbeelden gepresenteerd waarin uitleg werd gegeven over het verloop van het proces dat moet leiden tot 'Herbouw Valkhofburcht'. Een verslag hiervan leest U elders.

DE PUTTEN OP HET VALKHOF

Door Henk Schoonwater

Hoewel de redactie al vaker over de waterputten van de burcht geschreven heeft, wil ik met dit artikel toch nog enkele 'nieuwe' details aan de geschiedenis toevoegen, die voor onze lezers interessant kunnen zijn.

Tot de oudste delen van bijna elke burcht of kasteel behoren een woontoren met een aantal dienstgebouwen. Het geheel werd dan door een aarden wal beschermd. Aanvankelijk waren de gebouwen ook van hout. Zo was het bijvoorbeeld heel eenvoudig om het jaar 881 de burcht in brand te steken tijdens de belegering door Koning Lodewijk III. De Noormannen, die zich in de burcht verschanst hadden, konden eenvoudig de aftocht blazen. De woontoren zal al spoedig in steen herbouwd zijn. Het werd later de 'Reuzentoren' waardoor de stad Nijmegen reeds van verre herkenbaar was.

De plaats waar deze toren stond, kan men dan ook het oudste deel van het Valkhof noemen, ook al staat er niets meer boven de grond en liggen de resten van de fundamenten nog diep onder de aarde.

Op de plaats van de Valkhof-donjon (althans binnen de fundamenten) vond ir. J.J. Weve een gedeelte van metselwerk dat op een waterput leek. Echter door o.m. boomwortels en de steile wanden van de kuil kon hij niet verder graven. Op deze eventuele derde water(?)put kom ik overigens niet in dit verhaal terug.

Maar nog ouder zouden de waterputten kunnen zijn, waarvan er één in het voorjaar van 1941 werd (her)ontdekt. Immers, we hebben tijdens onze laatste Valkhof-excursie in de kelders van kasteel Geldrop de houten resten van een Merovingische put gezien (zevende/achtste eeuw).

Het hout hiervan was zo goed geconserveerd omdat het eeuwenlang onder water had gestaan.

Een put in de onmiddelllijke nabijheid van de woontoren was een absolute noodzakelijkheid. Tijdens een beleg was niet alleen voedsel, maar ook drinkwater nodig.

Wanneer we de plattegrond van het Valkhof bekijken bevond de grote, vrijstaande waterput zich op het eerste binnenplein. De oudste maar onduidelijke afbeelding kan men vinden op een gravure van Nicolaas van Geelkercken. Hij maakte een vogelvluchtplan voor een boek van de bekende historicus Joh. Is. Pontanus: *"Historiae Gelricae, Libri IV"* in 1639 te Harderwijk uitgegeven. Tien jaar later maakt Hendrik Feltman ook een vogelvluchtplan voor het bekende werk van J.Blaeu *"Tooneel der steden van de Vereenighde Nederlanden"*. Hij geeft hier, in een vrij nauwkeurige gravure, de toenmalige toestand van de burcht weer. Maar de Kleefse landmeter had dan ook in opdracht van het Nijmeegse stadsbestuur de maten genomen.

Het bestuur van de stad was er dermate mee vereerd, zodat Hendrik een zeer groot geschilderd vogelvluchtplan mocht vervaardigen. De fouten die hier en daar in de gravure ontstaan waren moesten wel gecorrigeerd worden. Jammergenoeg werd het puthuisje tijdens één van de twee restauraties, van 1880 of 1949, weggeschilderd.

Het putje komt namelijk wél voor op een tekening naar bovengenoemd schilderij van

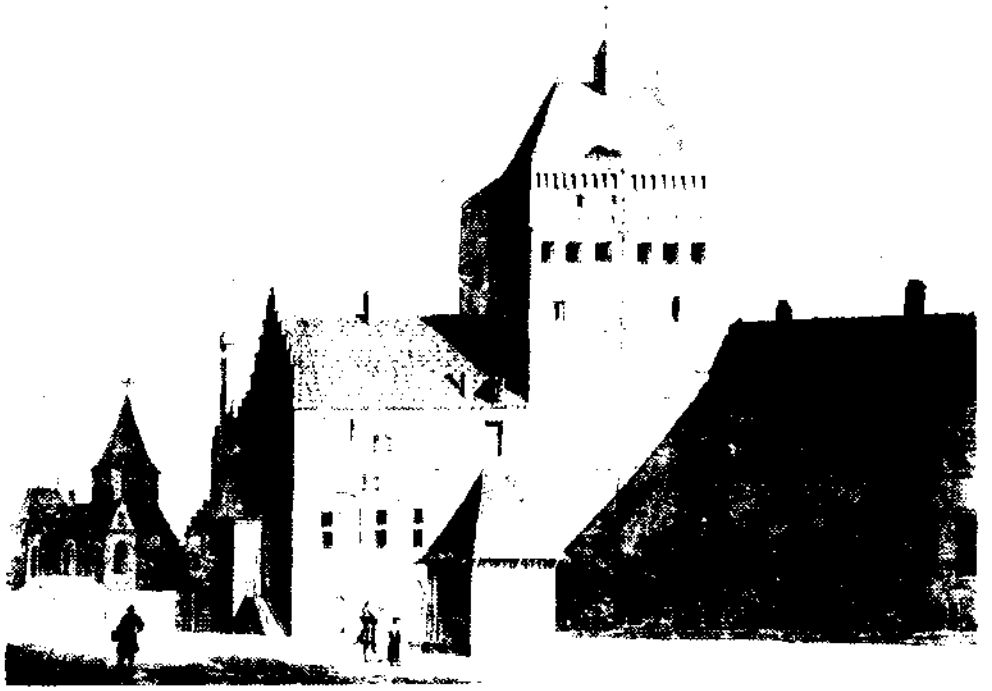

Pieter van Liender, 1752: "Het Valkhof te Nimwegen van binnen" Duidelijk is het puthuis op de grote binnenplaats te zien.

Jan Willem van Druijnen (Nijmegen ca. 1790-1854).
Ook twee andere tekeningen naar Feltman laten zien dat het puthuisje wel degelijk op het schilderij stond. Het schilderij bevindt zich nu in Gemeentemuseum 'De Commanderie van St.Jan'.
Tot dusverre was de put met het daaromheen gebouwde houten huisje alleen op vogelvlucht-gravures te zien. De bekende tekenaar Cornelis Pronk (Amsterdam 1691-1759) trok heel Nederland en het Rijnland door om alles wat voor hem historisch interessant was te tekenen: kerken, kastelen, stadspoorten etc.
Niet alleen tekende hij de 'eerste binnenplaats' van het Valkhof met *'Heijdense Capel'* maar eveneens de buitenzijde van de burcht. Ook de absis van de St.Maartenskapel ontsnapte in een andere tekening niet aan zijn aandacht. Meestal was Hendrik Spilman (Amsterdam 1721-1784) zijn graveur.
Wat de vorm van het puthuisje betreft: deze had een vierkante basis van steen. Daarop zijn de wanden van hout opgetrokken, en het zadeldak is belegd met leien. Zo zal het wel bestaan hebben tot de afbraak van 1796. In ieder geval is op een tekening van de bekende Hendrik Hoogers, enkele jaren voor de sloop, het puthuisje nog te zien.
Tijdens de sloop zal het puthuisje wel afgebroken zijn, evenals de putwanden zelf. Het diepste gedeelte van de put zal wel volgestort zijn met puin. Na egalisatie werd dit natuurlijk onzichtbaar.
In mijn jeugd stond er achter de Barbarossa-ruïne het beeld van de Godin Flora. Zoals de naam al zegt, hield zij een boeket bloemen in de hand. Aan beide zijden van het beeld lagen op enige afstand twee grote vierkante hardstenen blokken. Op één van die blokken stond met grote letters het woord PUT. Het intrigeerde me altijd, want nergens was een put te bekennen. Tot in februari 1941 het raadsel opgelost werd.
Ir. J.J. Weve, de toenmalige stadsarchitect, liet in 1910-1911 al uitgebreid opgravingen verrichten op de Valkhofheuvel. De St. Nicolaaskapel en de Barbarossa-ruïne/St. Maartenskapel werden geheel ontgraven; de rest van het terrein minder intensief, o.m. door beperkte middelen.
Weve waarschuwde toen al de plantsoenarbeiders en Valkhof-bewaarders voorzichtig te zijn, want vanwege de vroegere aanwezigheid van waterputten was het gevaar voor instorting niet gering.
Na dertig jaren was men dat allang weer vergeten, mede doordat het manuscript van Weve nooit uitgegeven was. Daarin was te lezen dat Weve inderdaad een put achter de ruïne gelocaliseerd had.
Wel was de steen met het woord PUT nog steeds aanwezig; na het onderzoek van Weve moet deze als plaatsaanduiding danwel waarschuwing gediend hebben.
Begin 1941 ontplofte een granaat. Waarschijnlijk was deze in de meidagen van 1940 vanuit Lent afgeschoten en niet afgegaan. Gemeente-arbeiders hadden al eerder aan de voet van het Flora-beeld verzakkingen geconstateerd. Het beeld was zojuist gerestaureerd en om verdere narigheid te voorkomen, maakte men van drie palen een stellage met katrollen en werd Flora daaraan opgehangen.
Het zag er namelijk gevaarlijk genoeg uit. Er was een gat ontstaan van drie meter doorsnede. De eerste dagen dekte men dit af met planken en stond er een wit hek omheen. Na beraadslagingen van Gemeentewerken werd besloten om tot verdere uitgraving over te gaan. Ook de gemeente-archivaris, de heer M.P.M. Daniëls en leden van de *"Gemeentelijke*

Commissie ter verzekering eener goede bewaring van gedenkstukken van geschiedenis en kunst" hadden hun goedkeuring hieraan gegeven. Volgens een heel oude peiling zou de put 27 meter diep moeten zijn; voorzichtigheid was dus geboden.
De gemeente-arbeiders moesten op last van hun chef een reddingsgordel omdoen en waren met een touw aan één van de omringende bomen gebonden.
Wat zij vonden wat inderdaad de moeite waard. Boven de put vonden zij een kruisgewelf dat van jongere datum was dan de put. Dit gewelf was ingestort en had de verzakking van de grond veroorzaakt. Het kruisgewelf was wel vervaardigd van handgevormde bakstenen, waarschijnlijk nog overgebleven van de afbraak van de burcht. Op de foto is dit redelijk goed te zien.
De put zelf, die een uitwendige diameter had van ruim 2½ meter, was gemaakt van *" [...] antieke mopstenen met een soort cement aan elkaar gevoegd"*, aldus het krantenbericht. Deze mopstenen moeten de ons bekende tufstenen zijn. De wand van de put was tot twee meter diepte gescheurd en het water op de bodem was zeer drassig geworden door de instortende aarde. Men vermoedde wel dat er diep in de grond een 'spreng' of bron zat, die de put al eeuwen van water voorzag.
Maar waar lag die put nu precies? Op een grondplan, dat Ir. Weve getekend heeft, staat ten noord-oosten van de Barbarossa-ruïne een klein cirkeltje dat ongetwijfeld onze put is. Een tiental meters meer oostelijk bevinden zich tot op de dag van vandaag de resten van de burchtmuur. Deze put is de waterput bij de zg. *'Prince Keuke'* op het tweede (kleinere) plein, en al door Feltman in de zeventiende eeuw is getekend.

AL spoedig ontstond er een discussie, over wat er nu gebeuren moest met deze put. De pers geeft er een weerspiegeling van.
Men was het er direct over eens dat de huisjes die op de gravures te zien waren van latere datum waren, maar de put zelf... Er werd gedacht dat deze wel eens zou kunnen dateren uit Karolingische tijden, en zodoende niet alleen van historische maar ook van toeristische waarde kon zijn.
Had men niet in het nabijgelegen Hoch-Elten, op de vanuit Nijmegen zichtbare Elterberg, de bekende Drusus-put? En aan de westzijde van de ruïne moest toch óók nog een put zijn (de grote put)?
Men kan ze gedeeltelijk ontgraven en herstellen, van een passend deksel voorzien, en omgeven door een stijlvol gesmeed ijzeren hekwerk. De 'Centrale Werkplaats' zou hiervan een uitstekend werkstuk kunnen leveren. Maar de putten zouden nooit een openbare vermakelijkheid moeten worden zoals de Echoput bij Apeldoorn. Dat paste niet in deze eerbiedwaardige omgeving.
Helaas: het was een 'Fata Morgana'. Het volgend jaar barstte de al in gang zijnde oorlog in alle hevigheid los boven West-Europa. De Duitsers voorzagen een landing van Engelse troepen en richtten zich meer op de verdediging dan op de aanval.
In dit kader bouwde men het Valkhof en de gehele onmiddellijke omgeving om tot een verdedigbare stelling, ter verdediging van de strategisch gelegen Waalbrug. Twee betonnen kazematten verrezen, en het park werd met loopgraven doorsneden.
Het gebouw 'Unitas' (voorm. sociëteit Burgerlust), de villa daarnaast, het Hotel Valkhof, de huizen aan de Voerweg... allen werden ze dichtgemetseld; alleen schietgaten lieten zien waar ooit ramen zaten. Dit lot trof ook de leuke portierswoning naast het toegangshek.

Het mag overigens een groot wonder genoemd worden dat de St.Nicolaaskapel en de Barbarossa-ruïne zo goed als gespaard bleven van de algemene verwoesting in die rampvolle septemberdagen in het jaar 1944.
Maar wat gebeurde er met de put?
Er is een werktekening bekend waarop de put afgebeeld is met een betonnen afdekplaat met daarin een mangat en deksel. Maar of dit ook daadwerkelijk zo uitgevoerd is?
Een andere vraag: waar is het Flora-beeld gebleven? Men kan veronderstellen dat het beeld na de ontgraving van de put, en na de opgelopen beschadiging van de ontploffing bij gemeentewerken is terecht gekomen. Of misschien bij een beeldhouwer, ter restauratie? Allemaal vragen die de schrijver van dit artikel nog niet heeft kunnen oplossen. Misschien weet één van onze lezers wél een antwoord.
Voor de opgravers had de put nog een verrassing in petto. In de directe omgeving, niet ver van de put, waren twee zeer zware keien van rood graniet gevonden. Een steensoort die nu niet bepaald in Nijmegen wordt gevonden, maar eerder in Italië. Waren het misschien delen van zuilen? Bekend is namelijk dat Karel de Grote en ook Frederik Barbarossa zuilen en behakte kapitelen en andere stenen, vanuit Italië naar deze streken lieten vervoeren. Een bekend voorbeeld is het oudste gedeelte van de dom in Aken, dat sprekend lijkt op onze St.Nicolaaskapel.
Op de bovengalerij van de Dom bevinden zich antieke zuilen. Deze wekten al de belangstelling van de Duitse schilder Albrecht Dürer. In 1520 schrijft hij, tijdens zijn reis naar de Nederlanden, dat de Dom antieke zuilen bezit van "porphiit en graniet in rood en groen, die Carolus vanuit Rome hier naar toe heeft laten brengen". Eén en ander is belangrijk genoeg om hier eens de aandacht op te vestigen.
Helaas is naar mijn weten ook hiervan geen enkel spoor meer dan het krantenberichtje. Hopelijk dat er tijdens een nieuwe ontgraving, noodzakelijk bij een eventuele herbouw van de burcht, nog meer boven de grond komt dan tot heden verwacht wordt.

Literatuur-opgave:

Het Valkhof te Nijmegen. Catalogus van de Commanderie van St.Jan t.g.v. de tentoonstelling over het Valkhof en de vroegste geschiedenis van Nijmegen; oktober/november 1980.

Der Aachener Dom. Walter Maas, Keuken 1984.

Krantenknipsel-collectie, Henk Schoonwater

ST. NICOLAASTENTOONSTELLING IN DE KAPEL
Door drs. Fer Boshouwers

Ergens in 1996 werd ik benaderd door Jos Beke, oud-collega van de Pabo (opleiding leraren basisonderwijs) te Nijmegen, met het verzoek om eens te bekijken of een tentoonstelling omtrent St. Nicolaas, de patroonheilige van onze kapel, zou passen in de activiteiten. Na goed overleg groeide er geleidelijk aan een idee, dat steeds concretere vormen aannam. Het zou niet in de eerste plaats gaan over de ons bekende 'goedheiligman' van 5 en 6 december, maar over St. Nicolaas de gecanoniseerde heilige.

Ook wat er over zijn jeugd bekend was zou een plaats krijgen. Rond St. Nicolaas zijn in de loop van eeuwen de nodige legendes ontwikkeld. Deze zijn niet alleen in woorden gevangen, maar vaak ook uitgebeeld op ikonen, op prenten en in sculpturen.
Samen met zijn hobbygenoot Jan Rijsterborgh uit Haarlem heeft Jos Beke een geweldig interessante tentoonstelling opgezet, waarin St. Nicolaas gedurende vele eeuwen als heilige van de kerk tot uitdrukking komt, maar vervolgens meer geprofaniseerd wordt tot 'goedheiligman' met een kerkelijke achtergrond en tenslotte door de commercie verwordt tot trommelend konijn in sinterklaasvermomming met de bekende batterijen in de rug.
Ook de relatie met Keizerin Theophanu, die in 991 op het Valkhof kwam te overlijden, wordt nog even aangetipt.
Een bijzonder karakter wordt aan de tentoonstelling gegeven door de inweving van het werk van 5 oud-collegae uit de sector beeldende vorming, die het gedachtengoed rond St. Nicolaas op zich hebben laten inwerken en in hun onderscheiden 'producten' tot de verbeeling van de legende hebben bijgedragen. Het zijn in willekeurige volgorde: Ben Luderer (pentekening), Mart Kreemers (tekening), Niekje van de Lavoire (beeldjes van metaal en textiel), Imke Beek (sculptuur in papier maché) en Jo Brou-wers (Griekse zuil in keramiek).
Op de tentoonstelling is tevens een goed gedocumenteerd boekje met legendes te koop van de hand van de twee organisatoren. Het is zeker voor leden van onze vereniging een 'must' om de tentoonstelling te bekijken. Overigens blijkt de belangstelling nu al erg groot te zijn.
De opening heeft plaats gevonden op zaterdag 15 november door Wethouder Migo, nadat ondergetekende een algemeen woord van welkom had uitgesproken, Marcel van Dijck met 'stem' een legende heeft voorgedragen en Pastor Toon Rabou een geestige speech had gehouden.
De tentoonstelling loopt tot 7 december en is geopend op woensdag van 14.00 tot 16.00 uur, op zaterdag en zondag van 12.00 uur tot 16.00 uur, en is ook als zodanig aangekondigd in de regionale pers. Wellicht wordt zij verlengd.

KASTELENTOCHT HEEZE EN GELDROP, etc.
Door drs. Fer Boshouwers

Op zaterdagmorgen 25 oktober startte de bus bij het station in Nijmegen met vierenvijftig inzittenden naar het Zuidoost Brabantse land. Met een goede chauffeur en vol verwachting van de historie werd een mooie route gereden naar Heeze.

Het kasteel dateert voor een deel uit de 16de eeuw, met name de ridderzaal, die buiten het huidige kasteel ligt. Het oorspronkelijke plan van Pieter Post om vandaar uit het kasteel op te bouwen werd verlaten. De ridderzaal bleef eenzaam op de achtergrond en het kasteel werd gebouwd in op de vroegere stallen en koetshuizen, die dichter bij de weg liggen. Het huidige kasteel vormt een mooi carré. Langs een lange oprijlaan oogt het origineel, maar bij nadere waarneming blijken de voorbouw geheel en de zijvleugels gedeeltelijk met een verdieping te zijn opgehoogd. De achterzijde van het carré bevat nog stallen en in het midden van die stallen is een doorgang naar een tweede binnenplaats waaraan de oude ridderzaal ligt. In de doorgang hangt een kopie van het oorspronkelijk bouwplan. Allen hebben genoten van de heldere uitleg van de gidsen, die buiten al het nodige wisten te vertellen over de bouw. De binnenzijde was haast even verrassend vanwege het autentieke meubilair en de soms fraaie wandbekleding van gobelin of leer.
In de grote corridor langs de binnenplaats leek het soms een veilingbedrijf vanwege de vele kasten, die waren opgesteld. De muren waren hier ook echt aan een nieuwe kalklaag toe, maar enfin, onderhoud kost handenvol geld. Om daarin te voorzien worden vele rondleidingen gehouden, maar wordt ook de ridderzaal voor partijen verhuurd. Het kasteel wordt nog permanent bewoond, althans voor een deel, maar in de zomer verzamelt de familie van Tuyl van Serooskerken zich rond de huidige hoofdbewoner en worden ook de antiek ingerichte vertrekken weer in gebruik genomen. Baron en barones van Tuyl hebben overigens met gevoel voor smaak ook enkele vertrekken ingericht met modern meubilair, waarbij een juiste balans werd bereikt tussen de diverse stijlen. Eén vertrek zal iedereen bijblijven: de badkamer in Romeinse stijl met een verdiept bad in de vloer. Het water werd destijds uit de gracht gehaald, vervolgens opgewarmd op een turfvuur en vervolgens het bad in geleid. Dit was een hele operatie en zal niet tot dagelijks baden hebben geleid.
De lunch werd gebruikt in de kasteelboerderij in het centrum van Heeze ("De Hooizolder"). Een Brabantse koffietafel werd ons deel. De goede bediening door goedlachse Brabantse meisjes maakte het tafelen tot een gezellige aangelegenheid.
In de vroege middag vertrok ons gezelschap naar kasteel Geldrop waar de moeder van de huidige kasteelheer van Heeze haar woning had. Slechts een deel van de hoofdgebouw resteert nog uit de tijd van rond 1600. Wat er nu aangebouwd is, dateert uit latere perioden en ademt ook minder de kasteelsfeer, maar doet eerder denken aan 18de en 19de eeuwse deftige bewoning. In het aanzienlijke park rondom het kasteel is zeer recent nog de fundering van de donjon (versterkte woon/vlucht-toren) aangetroffen. Op oude afbeeldingen kon de oorspronkelijke vorm worden 'teruggelezen'. De entrée van het kasteel is door de

Luchtfoto KLM-Aerocarto van kasteel Heeze en Eymerick.

baronesse van Tuyl voorzien een vroeg 20ste eeuws baldakijn, dat uit de toon valt bij het geheel, maar toch weer een spontane navolging genoemd mag worden van een rage in die bouwperiode. In het park ligt naast een stroompje een interessante woning voor bedienden; qua inhoud groter dan verwacht. Ook een kasteelboerderij met een kleine orangerie is nog aanwezig. Plannen om deze ook rendabel te maken door verhuur voor partijen liggen gereed. Het kasteel zelf is in handen van de Gemeente en een prachtige trouwzaal wordt door velen gebruikt voor de mooiste dag van hun leven. Voorts is in het pand een tentoonstelling te zien, die gaat over de kasteelbewoners door de tijd heen. Met smaak ingericht door een weloverwogen keuze, niet overdadig, maar wel gevariëerd in de presentatie, kwam het gebouw met haar bewoners geleidelijk tot leven. Een audio-visuele presentatie in een nevenvertrek completeerde de expositie. Kundige begeleiding door enthousiaste leden van de heemkundekring, maakte van het bezoek een plezierig college.

Op de thuisreis werd even een omweg gemaakt door Helmond, waar vanaf de Traverse (vaste oeververbinding over de Zuid Willemsvaart) een blik kon worden geworpen op het 14de eeuwse Kasteel-Raadhuis van voorheen de Heren van Helmond genaamd Wesselman van Helmond. Nooit genoeg van kastelen werd een kleine omweg gemaakt langs de oude kasteelruïne van Deurne en het kleine kasteel "De Wieger", genoemd naar de befaamde doktersfamilie Wiegersma. Enkele leden van deze familie worden uitvoerig beschreven in de boeken van Antoon Coolen, schrijver van streekromans. Om er enkele te noemen: "Dorp aan de rivier" en "De drie gebroeders". Uit eigen waarneming, nl. geboortig van Helmond, kon schrijver dezes nog enkele pakkende passages rondom personages uit de boeken tot leven brengen.

Rond vijf uur in middag kwam het gezelschap in Nijmegen moe, maar zeer voldaan aan. Dankbaarheid werd getoond door een goede gift aan de chauffeur en bedankjes aan o.a. Maurice Vollebregt en ondergetekende voor de organisatie van deze geslaagde excursie.

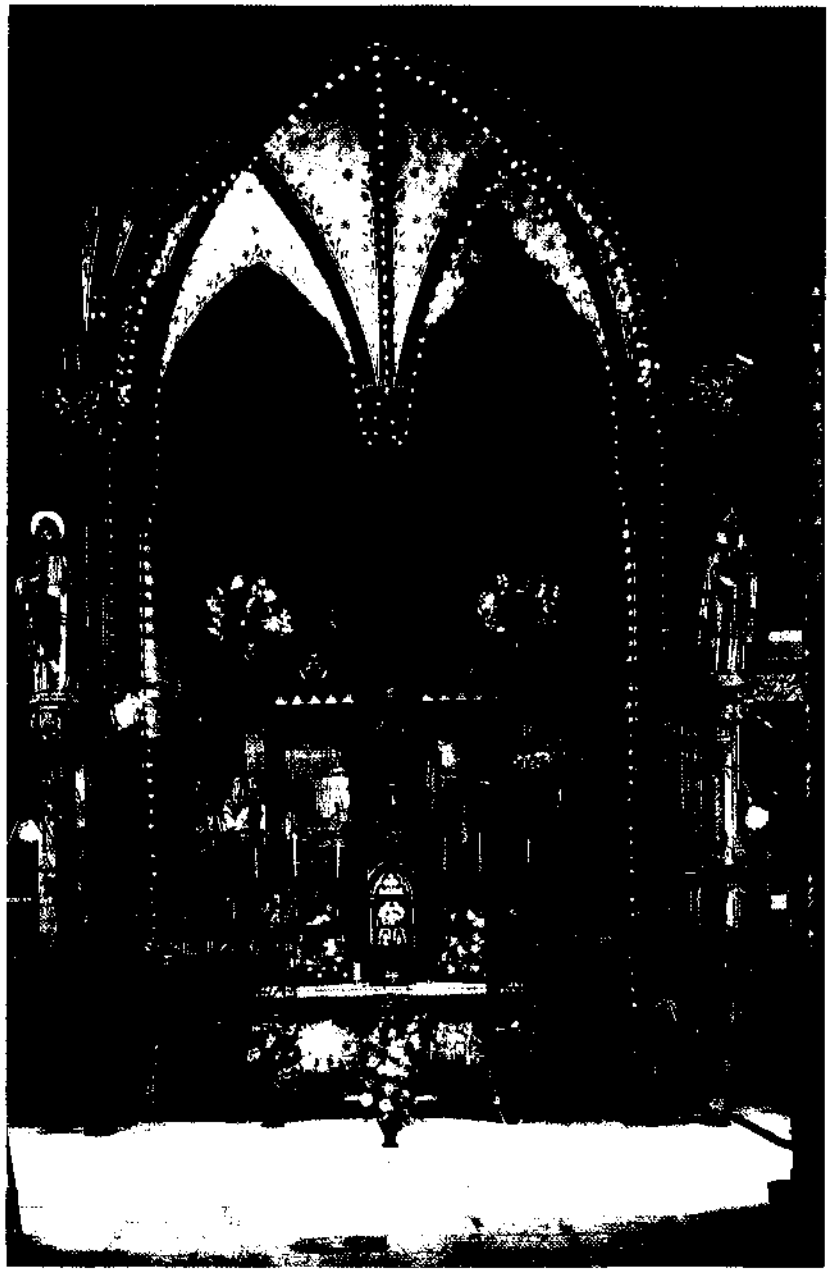

Het tweede altaar 1897(?)-1933. De reliek "ex ossibus sacrum" van de Zalige Petrus Canisius ligt tentoongesteld op een kussen op het altaarblad.

congregatie staat *"patroons"*: de gewone man kwam er niet aan te pas. Iedere donderdag was er voor deze congregatie een Heilige Mis voor dit altaar. Het altaar, en zelfs de muren tot in het gewelf, waren dan feestelijk verlicht. Dit kan ik me nog uit mijn kinderjaren herinneren.

De neogotische vergulde reliekschrijn, die van binnen verlicht was, stond aan de rechterzijde van de 'kapel'. Wanneer we 's zondags met vader naar de kerk gingen, ging hij niet onmiddelijk naar buiten maar 'dankte' eerst nog een tijdje nadat hij ter Communie geweest was. Daarna gingen we eerst naar het schrijn van Petrus Canisius. Vervolgens naar het hoekje waar Maria van Nijmegen in een grote houten kast stond, omgeven door de sieraden die dankbaren mensen geschonken hadden wanneer zij verhoord waren.

Het was een vast ceremonieel, en wij deden dat niet alleen. Zo was de kerk nog een tijdje 'in bedrijf' tot aan de volgende dienst.

Verering 1925-1944

Na de Heiligverklaring van Petrus Canisius in 1926, veranderde men de patronage van de kerk in die van genoemde Heilige.

De Ignatiuskerk werd daarmee Canisiuskerk. Maar zoals men deze vroeger in de volksmond 'Regulierenkerk' genoemd werd, sprak men nu toch vooral over de 'Molenstraatskerk'!

Als haar grootste schat bewaarde de Canisiuskerk een deel van het gebeente van haar patroon. Reeds werd een eerste grote relick uit Freiburg, waar Canisius begraven ligt, in 1882 overgebracht naar Nijmegen. Nadat Canisius in 1925 Heilig verklaard werd, volgde een tweede *'translatio'*. Dit werd een grote plechtigheid waarbij de hele stad betrokken raakte.

Monseigneur Besson (bisschop van Genève, Lausanne en Freiburg) bracht de reliek naar Nijmegen. Hij logeerde in het nog bestaande klooster Mariënburg aan de Groesbeckseweg.

In een rijtuig, bespannen met acht paarden en geleid door evenzoveel koetsiers in livrei, stond het verguld-koperen schrijn dat de vorm had van een kerkje met torenbekroning.

Ook de bisschop nam in het met bloemen versierde rijtuig plaats, tegenover het schrijn.

Toen men vanuit het klooster vertrok was het nog vrij droog weer, maar onderweg brak er een enorme plensbui los, die de hele tocht aanhield. Foto's laten zien dat de paarden door de modder liepen. Ondanks dat was er een bijna onafzienbare menigte samengestroomd om de feestelijke stoet van vaandels, ridders, pages, spandoeken en delegaties te zien.

Voor het hoofdgebouw van de Universiteit, dat toen nog aan het Keizer Karelplein stond, wachtten drie Nederlandse bisschoppen en de Pauselijke Internuntius Mgr. Schioppa de stoet op. Van hier trok men mee naar de Canisiuskerk in de Molenstraat.

De Katholieke Illustratie wijdde maar liefst 4 pagina's aan deze gebeurtenis.

De inwijding van de Canisiuskapel door Mgr. Diepen, oktober 1934. De vlekken op het zandsteen zijn afkomstig van het wijwater, waarmee de gevel werd ingezegend.

Al sinds jaren was er iedere donderdagavond om zeven uur een 'Lof met uitstelling van het Allerheiligst' ter ere van Petrus Canisius. Na de zegen zong men dan het Canisiuslied waarvan het refrein was:

O, Sint Canisius
Beschermer onzer stad
Help ons het geloof te bewaren
Als onze grootste schat

De melodie, ontleend aan het Maastrichter lied van St.Servatius, lag goed in het gehoor en gaf aan het Lof iets feestelijks. De dienstdoende priester kwam dan naar de communiebank, en bood een reliek in een kleine reliekhouder, ter verering aan de gelovigen aan. De verering bestond hierin, dat men een kus drukte op de reliekhouder. Na iedere verering veegde de priester het glas met een doekje schoon.
De verering was verder vrijblijvend en niet iedereen maakte er gebruik van.
Eénmaal per jaar, van 25 november tot 3 december was er iedere avond een speciaal lof om het bezoek van Petrus Canisius aan Nijmegen in 1565 te gedenken. Er werd dan ook een preek gehouden door de Canisius-promotor bij uitstek: Pater Keulen S.J.

Bouw van een Canisiuskapel

Niettegenstaande het wekelijkse Lof in de Canisiuskerk, de jaarlijkse plechtige herdenking van het bezoek aan Nijmegen, en zijn feestdag, wilde de belangstelling en verering van zijn persoon maar niet vlotten.
Ook de jaarlijkse plechtige Heilige Mis van de jongens van het Canisius-college, die op grandioze wijze met een eigen koor de bekende Mis van Anton Brückner ten gehore brachten, bracht geen opleving in de verering.

Kwam het misschien door het stroeve en sombere uiterlijk van de Heilige, het gebrek aan wonderen, of dat hij lid was van een bepaalde orde? Men weet het niet.
Pastoor Four S.J. kwam met het plan om een werkelijke kapel te bouwen, de grote Nijmegenaar waardig. Het oude altaar tegen de buitenmuur werd gesloopt, evenals de stoelen-opslagplaats, en een belendend huis dat eigendom van de kerk was (aan de Molenstraat, links van de kerk).
Schrijver dezes heeft het allemaal nog meegemaakt.
De belangstelling van de parochianen was groot; iedereen leefde mee en was benieuwd naar wat er gebouwd zou gaan worden.
In het najaar van 1934 wijdde de bisschop, dit was Mgr. Diepen, de kapel in (zie ook foto elders in dit artikel). Of er veel belangstelling was? Het was een doordeweekse dag en ondergetekende was op school. Maar 's avonds mochten we de kapel bekijken.
Een aantal zaken vielen mij op. Allereerst de marmeren vloer, die in een bepaald patroon gelegd was. Deze was als een spiegel gepolijst, en als je niet oppaste gleed je er op uit.
Ook de rest glom van nieuwigheid. Het viel me wel op dat er nog geen stoelen stonden.
Alleen het altaar viel me tegen. Op de tombe stond het oude schrijn, in een wel zeer eenvoudige houten omraming. Daarboven het massieve Canisiusbeeld van het oude altaar, maar nu grijs geverfd. Echter: dit was slechts het begin van de interieuraankleding.

Glas-in-loodraam in de reliekenkapel, voorstellende het bezoek van Canisius aan Nijmegen in 1565. Ontvangst door het stadsbestuur en de geestelijkheid aan de stadspoort.

— **De schilderingen door Joan Colette in de Canisiuskapel**

Nu de bouw van de kapel gereed was, begon men ook te denken aan de versiering van het interieur. Maar daartoe moest er eerst geld bijeen gezameld worden. Een offerblok stond bij de ingang van de kapel. Verschillende extra giften zullen geholpen hebben. Maar pas in 1938 kon men de Nijmeegse kunstschilder Joan Colette verzoeken een ontwerp te maken voor de beschilderingen. Boven het altaar verkoos men een herinnering te schilderen aan zijn bezoek aan Nijmegen in 1565. Ieder jaar immers herdacht men dit bezoek. Als scène werd gekozen voor het afscheid van zijn familie in de kapel van het Nicolaasgasthuis, indertijd onderaan de Grote Straat gelegen. Deze schildering zou tevens dienen als achtergrond van het reliekschrijn.

Maandenlang was de kapel afgesloten, en werkte Joan Colette aan één van zijn meesterwerken. Juist op tijd was hij klaar, zodat mét de opening tegelijk het genoemde bezoek van Canisius herdacht kon worden.

Voor iedereen was het werk een verassing. Niet alleen had Colette dit bezoek in beeld gebracht, maar op de smalle zijmuur was ook het moment van zijn professie voorgesteld, in het kerkje van Maria della Strada te Rome.

In een kleiner tafereel daaronder zag je het bezoek dat Canisius bracht aan een vrome weduwe in Arnhem, die hem voorspelde dat hij lid zou worden van een nieuwe orde ter verdediging van de kerk in moeilijke tijden. Op het moment van zijn bezoek aan Arnhem was daar nog geen sprake van.

Verassend was voor mij ook dat Colette boven de uitgebeelde familie, links en rechts op de muur twee ramen had geschilderd. Hierdoor waren mijn twee lievelingsmonumenten te zien: de *St.Stevenskerk* en de *Valkhofburcht* in zijn oude glorie. Daarenboven stonden links en rechts twee misdienaars afgebeeld. Mijn broer en ik zijn 10 jaar lang acoliet in deze kerk geweest, en vonden het altijd een eer in deze kapel te dienen. Het was alsof we onszelf uitgebeeld zagen !

Behalve genoemde voorstellingen had Colette ook vele kleine vlakjes in de bogen kleur gegeven, wat bijdroeg aan het feestelijk effect van het geheel.

Daarmee was de beschildering nog niet voltooid; Colette maakte een nog laatste schildertafereel.

Op de morgen van zijn professie-gelofte bad Canisius op het graf van de Apostelen Petrus en Paulus in de St.Pieter te Rome. Daar verscheen hen Christus, begeleid door bovengenoemde apostelen. Zij, en de 'Engel van Duitsland' beloofden hem hun bijzondere bescherming. Ook Nijmegen behoorde in Canisius' tijd nog tot het Duitse Keizerrijk. Boven dit tafereel waren de zes Pausen in portret geschilderd, onder wiens pontificaat hij gewerkt had. Dit gehele tafereel is pas in 1941 voltooid.

Het nieuwe altaar waarop de schrijn rustte, was zeer eenvoudig van uitvoering, maar ontleende zijn aantrekkelijkheid aan het beeld dat daaronder lag. De Heilige was daar in was afgebeeld, liggend op zijn rieten sterfbed. Op de achtergrond het volgende opschrift in smeedijzeren letters: *"H.Petrus Canisius bewaar het geloof in Uw Vaderstad"*.

In de Canisiuskerk zelf stond, hoog tegen een pilaar, het beeld van de stichter van de Jezuïeten-orde, de Heilige Ignatius van Loyola. Daaronder, op een houten sokkel, het beeld van Petrus Canisius op het priesterkoor.

Gedurende de oorlog voorzag men de sokkel nog van extra kunstgesmede

De Molenstraatskerk (Canisiuskerk) op de ochtend na het bombardement. Het middenschip is verdwenen. Nog diezelfde middag werden de torens door de Duitsers opgeblazen.

kaarsenhouders, om hem te smeken stad en kerk te behouden. Eveneens tijdens de oorlogsjaren werd van 13.00 uur tot aan het Lof van 19.00 uur het Allerheiligste (de relieken) uitgesteld zodat ieder die de kapel bezocht kon bidden voor de vrede en behoud van de stad.

Helaas... alle glorie is verdwenen door het rampzalige bombardement van 22 februari 1944. Hiervan zien we nog iets op één van de foto's bij dit artikel. Het schip van de Canisiuskerk werd geraakt, maar het gevelfront met de twee slanke torens bleef overeind staan. Ook de Canisiuskapel, alsmede de pastorie (resp. links en rechts van het gevelfront) waren niet of nauwelijks beschadigd.

Op 23 februari 1944, één dag na het geallieerde bombardement, lieten de Duitsers de twee torens in de lucht vliegen omdat zij gevaar voor de omgeving zouden opleveren.

De verkorte kerk (de achterkant was wel blijven staan) werd dichtgebouwd en op eerste Paasdag 1946 weer heropend.

Ook aan de straat bleef een deel van het front met de twee torenrompen staan, en vormde zeker tot 1957 een afsluiting en toegang tot het tijdelijke kerkplein.

Nadien werd het resterende deel van het front afgebroken, het tijdelijke plein dichtgebouwd, en kreeg de kerk een nieuwe voorgevel met moderne toren. In 1973 was de kerk voltooid, waarbij de pastorie is blijven staan.

Ook wat de Canisiusverering betrof, was de rampspoed nog niet ten einde. Zijn relieken werden gestolen uit de vitrine van het hoogaltaar, en later ook de brieven (zie Valkhofnieuws 1997-2). Weliswaar werd er aan de Molenstraat ook weer een nieuwe kapel gebouwd, maar deze werd als Mariakapel ingewijd. Eén -naar mijn smaak lelijk- beeld herinnert nog aan Canisius. De parochie noemt zich thans Titus Brandsma-Parochie.

Overzicht luisterrijk gevierde Canisiusfeesten

1864: Zaligverklaring, gevierd 11-13 juli 1865.
1882: Bescheiden altaar, waarop de relieken van de heilige in schrijn, achterin de kerk.
1889: Zilveren Jubilé-viering van zijn Zaligverklaring.
1896: Voltooiing van de neo-gotische Ignatiuskerk.
1897: Derde eeuwfeest van Canisius' zalig sterven; waarschijnlijk is toen het verguld koperen schrijn vervaardigd.
1921: Vierde eeuwfeest van zijn geboorte.
1925: Grootste feesten in Nijmegen, bij gelegenheid van zijn heiligverklaring te Rome.
1927: Oprichting van zijn standbeeld in het Hunnerpark.
1934: Plechtige inwijding van de nieuwe Canisius-kapel.
1997: Herdenking van Canisius' vierhonderste sterfdag.

CANISIUS EN ZIJN FAMILIELEDEN
Beschrijving bij de schildering

Joan Colette was tot 1940 een zeer bekend religieus kunstenaar. Hij was geboren in Delft op 16 mei 1889, en was leerling van de Rijksnormaalschool in het Rijksmusuem, en de Rijksacademie te Amsterdam (1911/1912). Eveneens was hij leerling van de Rijksschool voor kunstnijverheid.

Hij kreeg raadgevingen van Jan Toorop, en Colette werd later ook glazenier. Een groot deel van zijn leven heeft Colette in Nijmegen gewoond en gewerkt. Hij heeft o.m. ook de kapel van het Canisius-ziekenhuis beschilderd (enkele jaren geleden afgebroken). Van Colette zijn nu alleen nog maar schilderingen, een groot absis-mozaïek te zien in de St.Stefanuskerk aan de Berg en Dalseweg. Joan Colette overleed op 26 april 1958 te Nijmegen.

De beschildering van Joan Colette boven het altaar in de Canisiuskapel laat verschillende familieleden zien die in het vorige Canisius-artikel (Valkhofnieuws 1997-2) genoemd zijn.
Als thema had het tafereel het afscheid van Canisius' familie op 3 december 1565. Hij liet al zijn bereikbare familieleden samenkomen in de kapel van het St.Nicolaasgasthuis onderaan de Grote Straat. De Heilige zelf staat in het midden van de voorstelling.

1. Aan zijn rechterhand staat *Wendelina*, de enige dochter uit burgemeester Kanis eerste huwelijk. Zij is de enige volle zuster van Petrus Canisius.

2. Achter Wendel staat haar echtgenoot, burgemeester *Godfried van Triest*. Canisius voorspelde zijn dood en enige maanden later stierf hij in 1566.

3. Voor moeder Wendel staat haar zoontje *Jacob* als misdienaar.

4. Naast Jacob *zijn zusje* die vijftig jaar later in 1613 aan Pater Hasius, zijn eerste biograaf, de bijzonderheden zou vertellen van het bezoek van de Heilige Heerom dat zij als negenjarig kind meemaakte.

5. Wat meer naar onder nog een broertje, *Godfried*. Op een zakenreis naar Frankrijk -de familie van Triest waren wijnkopers- bezoekt hij zijn Heerom in Freiburg.

6. Aan de andere zijde van Canisius staat de dochter uit Kanis tweede huwelijk: Canisius' zus Abgidia. Canisius noemt haar in zijn brieven *"Jelisken"*. Op haar arm draagt zij haar jongste kind, *Dirk*. Evenals vele neven en achterneven trad hij in de Sociëteit van Jezus, zoals de nieuwe orde werd genoemd. Hij heeft apostolaat verricht in Emmerich, Xanten, Kleve en Goch. In deze laatste plaats nemen Staatse troepen hem gevangen, voeren hem naar Nijmegen en sterft daar in 1625 als slachtoffer van geloofshaat in de stadsgevangenis aan de Nieuwstraat.

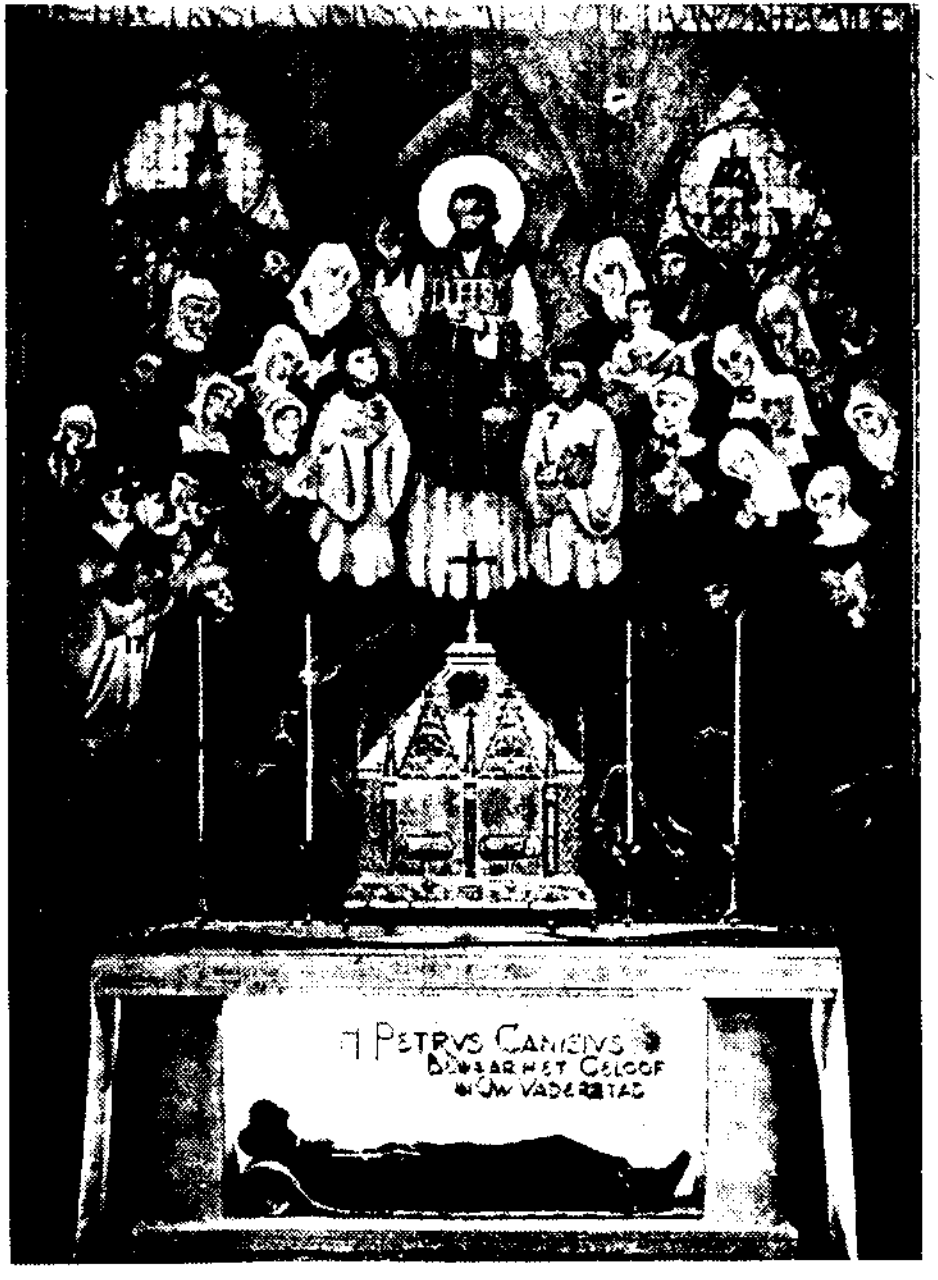

De beschildering van de altaarwand door Joan Colette in 1938. Canisius neemt afscheid van zijn familie op 3 december 1565.

7. Ook het andere misdienaartje is een kind van Aegidea, hij heet eveneens *Jacob*, en werd later Jezuïet. Hij stierf als legerpater bij de verzorging van zieke soldaten.

8. en 9 Verder zijn nog voorgesteld zijn oudste broer *Gerrit Kanis* met zijn vrouw *Metta Leydeckers*. Hij was vele jaren schepen van Nijmegen. In 1579 moest hij de stad uitvluchten omdat door toedoen van Jan van Nassau de nieuwgezinden in Nijmegen aan de macht waren gekomen. Met andere voorname Nijmegenaren vluchtte hij naar het Kleefsland. Na herstel van de oude toestand keerde hij terug, werd weer raadsvriend, kerkvriend van de St.Steven en burgemeester.

10. en 11. Zijn broer *Otto* met zijn vrouw *Cunera van der Erre*. In 1568 stelde Alva hem aan als schepen te Arnhem. In 1568 werd hij daar burgemeester. Na het optreden van Jan van Nassau week hij uit naar Huissen waar hij ook werd begraven. Tot aan 1944 was zijn grafsteen nog in de oude kerk te zien.

12. en 13. *Gijsbert* is de jongste broer, getrouwd met *Luitgen Melen*. Eén van zijn hier afgebeelde dochters huwt met Arend van der Heyden. Door hun zoon Gysbert is de stamboom van de Canisius-familie tot op heden toe blijven bestaan.

14. en 15. Dan staan er nog twee zusters op: *Elisabeth en Jacoba*. Deze laatste wordt door Canisius in zijn brieven *"Apken"* genoemd. Op de voorgrond knielen twee priesters.

16. Aan zijn rechterhand (op de schildering links) *Thomas Buys*, de Deken de St.Stevenskerk en een grote vriend van Canisius. Buys was één van de eerste Jezuïeten die in de stad werkzaam waren.

17. Achter hem zijn neef, *Frater Thomas Buys*, Jezuïeten-novice en één van de drie gebroeders Buys die allen in de Sociëteit traden.

18. Rechts knielt een andere Jezuïet, *Pater Henricus Denijs*, die eerst Kanunnik was geweest van de St.Steven. Door het voorbeeld van Canisius was hij met diens broeder Dirk in de Sociëteit getreden. Hij was vooral werkzaam in Maastricht, waar hij velen tot het Katholieke geloof terugbracht.

Compositorisch is deze schildering ook zeer interessant. Canisius staat er als een rots in de branding. Aan beide zijden buigen zijn familieleden naar hem, maar niet alleen naar Canisius, doch tegelijkertijd naar het reliekschrijn op het altaar. Ze vormen als het waren een kleurrijke ereboog. De twee misdienaars, als symbool van jeugd en toekomst, kijken hoopvol naar hem op.